

זה התמיכה מסייעת לא רק לקהילה המקצועית ובכלל זה לסטודנטים (כותבת שורות אלו מתכוונת לכלול את הספר בסילבוס של קורס המבוא לתלמידי שנה א על היסטוריה ימי-ביניימית של עולם האסלאם), אלא עשויה גם לתרום לשיח הציבורי הרחב יותר.

מירי שפר־מוסנזון
אוניברסיטת תל־אביב

* * *

פואד עג'מי, **המרד הסורי**, תל־אביב: עם עובד, 2013, 207 עמודים, כולל רשימת מקורות ומפתח שמות ועניינים.

מאז פרץ בסערה בדצמבר 2010 הביא "האביב הערבי" הן את האקדמיה והן את מערכות הביטחון בארץ ובעולם, לעיסוק אינטנסיבי בשאלות כמו: המניעים לתופעה; קריסת השליטים המנוסים ורבי־העוצמה של תוניסיה, מצרים ולוב; שבירת מחסום הפחד בין האוכלוסייה לשליטים; התזמון, כלומר מדוע דווקא עכשיו. אך יותר מכול מעסיקה את החוקרים ואת שירותי הביון השאלה: מדוע לא היה אפשר לצפות את ההתקוממות העממית הזאת, שכן חוסני מבארק, מעמר אל־קד'אפי, זין אל־עאבדין בן עלי ובשאר אל־אסד נראו חזקים מתמיד ומבוצרים בשלטונם. יתרה מזאת, כל הארבעה הללו היו, בדרך זו או אחרת, בקשרים טובים עם המערב. מבארק שימש אחד מעמודי התווך של ארצות הברית במזרח התיכון; קד'אפי פתח בשנת 2001, מיד לאחר פיגועי ה־11 בספטמבר, במסע התקרבות אל מערב מלווה בהתנצלות על עברה של לוב בפעילות טרור; בן עלי קידם מדיניות פרו־מערבית ושיתף פעולה עם ארצות הברית במיגור הטרור; ואילו לאסד נשכח רצח ראש ממשלת לבנון רפיק אל־חרירי, והוא זכה להכרה ולהוקרה של סעודיה, צרפת (ביקור ניקולא סרקוזי בדמשק בשנת 2008) וארצות הברית. מזכירת המדינה של ארצות הברית הילרי קלינטון אף ראתה באסד "רפורמטור גדול", בזמן שבסוריה כבר פרצה האלימות הרצחנית.

העיסוק האקדמי בתופעה המכונה "האביב הערבי" הוביל בשנתיים האחרונות למספר רב ומגוון של פרסומים, אחד מהם הוא **המרד הסורי** של פואד עג'מי. בדרכו המיוחדת, לפעמים פיוטית, מספר עג'מי את סיפורה של סוריה משלהי ימי האימפריה העותמאנית, דרך ימי המנדט והמאבק לעצמאות ועד ימינו אנו ממש, ובכלל זה סיפורן של עדותיה השונות (פרק מיוחד, פרק שני, מוקדש לעדה העלווית). גם בספר זה שומר עג'מי על ייחודו ככותב בשזרו במסגרת הכוללת של סיפורו את סיפורם של "האנשים הקטנים" – נערים צעירים מדרעא ומפגינים מבאניאס ומחמאה; משוררים וסופרים; אסירים פוליטיים, אנשי דת ופוליטיקאים – החולמים זה למעלה מארבעים שנה על חירות מן הדיקטטורה של משפחת אסד. "אני מעיד בזה, כי הדורות הבאים

בסוריה ירכינו ראש בבושה למקרא הדפים השחורים הללו בתולדותיה. מי שופט את מי? רצוני להודות לאמי שלימדה אותי שהחירות חזקה יותר מבתי הכלא שלנו", מצטט עג'מי את הסופר והמשורר אַחְמַד פֶּרְג' בִּיְקָדָר (עמ' 49).

ואולם, בשונה מספריו הקודמים הנחשבים פורצי דרך, בייחוד **ארמון החלומות של הערבים: אודיסיאה של דור ר־מלכוד: ערבים וערביות מאז 1967**, הספר הנוכחי, **המרד הסורי**, לוקה בחסר. הדבר הראשון הבולט בספר הוא מספר עמודיו הקטן יחסית (207 עמודים) לנושא רחב כל־כך כמו ההתקוממות הסורית. אם מתייחסים ל"נטו" של הספר, היריעה משתרעת על פני 162 עמודים, וכך בסופו של דבר הספר אמנם מבקש לבחון את סוגיית ההתקוממות בסוריה, אולם בפועל מתחיל לעשות זאת רק בפרק החמישי מתוך אחד־עשר פרקיו.

בהקדמה שהקדיש לקורא הישראלי מסביר עג'מי את החשיבות הרבה שהוא מוצא בהוצאת הספר בעבור "עם הספר", ומביע את תקוותו שיראה אור גם בערבית. אבל דווקא המשפט הראשון בהקדמתו מעיד על הספר כולו: "לא חשבתי שאכתוב את הספר הזה", כותב עג'מי. ואכן בעבור הקורא הישראלי, המעורה בנעשה סביבו, קל וחומר חוקרים מן התחום, הספר איננו מחדש דבר משום שאין הוא מעמיק מספיק ואין הוא מנתח את הנושא בצורה שונה משעשה טוב כל־כך בעבר.

כך לדוגמה, בתיאור ההיסטוריה של העדה העלווית ודרכה לצמרת של "כת כופרת של איכרים" (עמ' 41), נמנע המחבר מלנתח את מערכת השלטון הסורית, אופייה המיוחד והרכבה הממסדי, על שלל הבריתות וקואליציית הכוחות המרכיבות אותה. שתי האחרונות מוזכרות אמנם בקצרה, אך אין בהתייחסות זו כדי להסביר לקורא, שלולא תמיכת בני המיעוטים, ובעיקר רבים מבני עדת הרוב, הסונים (אליטות ובני מעמד הביניים הבורגני), מלכתחילה לא הייתה משפחת אסד שורדת בשלטון. באותה המידה לוקה בחסר גם הפרק החמישי ("הנערים של דרעא"), המתמקד בתיאור פרוץ המהומות ועוסק פחות בסיבות החברתיות והכלכליות שהובילו אליהן. אמת, עג'מי עומד בהרחבה ראויה, כמעט לכל אורך הספר, על ההבדלים והפערים בין המרכז לפריפריה. הוא אמנם גם מציין בכמה משפטים את נתוני האבטלה הקשים, בייחוד בקרב הצעירים הסורים (73), ואת הבצורת שפקדה את סוריה בשנים האחרונות (79), אבל אין הוא מעמיק בסוגיות הבוערות האלה מעבר לזה.

אין גם ניסיון ממשי להתמקד בתהליך ההתקרבות מחדש אל הדת. בשנים האחרונות חווה סוריה מחדש את התעוררות האסלאם בקרבה, תהליך שאילץ את המשטר להתמודד עם אתגר נשכח מעין זה, עד שבשנת 2010 נאלצה הממשלה לאסור בחוק כניסה של נשים לאוניברסיטאות בלבוש החג'אב, כאשר פניהן מכוסות לחלוטין. אין ספק שלתחיית האסלאם בסוריה יש חלק חשוב בפרוץ ההתקוממות נגד משטר הבעת' החילוני, ומן הראוי היה שהמחבר ידון בתמורה זו בחברה המקומית. בהקשר זה גם חסר דיון בתנועת "האחים המוסלמים". תהליך שיקומה מאז כישלון המרד בשנת 1982 והתייצבותה בלב האופוזיציה למשטר, לרבות "המועצה הלאומית הסורית", הם נדבכים חשובים שהמחבר נמנע מלהזכירם. ואם כבר הוזכר ארגון הגג האופוזיציוני הסורי, בולט בהיעדרו ניתוח כולל את מרכיביה

המגוונים של "המועצה הלאומית הסורית" על שלל ארגוניה, סממניה האידיאולוגיים השונים והמחלוקות (האישיות והעדתיות) המונעות ממנה לתפקד כגוף פעיל ויעיל נגד משטר אסד.

בסיכומו של דבר, **המודד הסורי** הוא הפחות טוב בין ספריו הרבים של עג'מי. זהו ספר קליל הסוקר בקצרה את מאורעות החודשים הראשונים של ההתקוממות הסורית, ומספר את סיפורם של האנשים הפשוטים והבכירים העומדים מאחוריה. אין הוא מעמיק מספיק או מנסה לנתח תהליכים ארוכי טווח, וזה חסרונו העיקרי, אבל הספר נותן תמונה עדכנית וברורה של המצב הפנימי בסוריה, דרכי התמודדותה עם שחקנים חיצוניים (שכנותיה במזרח התיכון ומעצמות המערב) ונוגע בנקודה הרגישה שלה מדינה הסבוכה הזאת – הבעיה העדתית. דווקא כאן, בהקשר הזה, ראויה לציון האופטימיות שבה צופה עג'מי את העתיד למדינת סוריה השסועה (158-161), שלמרות כל המחלוקות הפנימיות והאלימות האכזרית שהיא חווה, עתידה, כך סבור המחבר, להישאר מאוחדת.

יהודה בלנגה

אוניברסיטת בר־אילן

* * *

Meir Hatina, *'Ulama', Politics, and the Public Sphere: An Egyptian Perspective*, Utah: The University of Utah Press, 2010, pp. xii + 244, References, Bibliography and Index.

ספרו של מאיר חטינה עוסק בשינויים ובהתפתחויות במעמדם של העולמא במרחב הציבורי לאור השינויים הפוליטיים במצרים, בעיקר במחצית השנייה של המאה התשע־עשרה ובראשית המאה העשרים. זו הייתה תקופה שהתחילה להתגבש בה מדינות הלאום, ולחברה המצרית נכנסו מגוון השפעות ושינויים: הכיבוש הצרפתי (1797-1801) ולאחריו הכיבוש הבריטי (1882), המודרניזציה המערבית, רפורמות פנימיות (ובעיקר בתקופת מוחַמַּד עַלִי והח'דיו אַסְמַאעִיל), וההשפעה של המעבר בין מסורתיות למודרניות. עם סוף המאה התשע־עשרה התפתחה במצרים שכבה משכילה שטביעה את חותמה על החיים הציבוריים במצרים ובאזורים הסמוכים. התפתחות רעיונות לאומיים וחברתיים מודרניים השפיעו על השכבה הדתית במצרים המיוצגת על־ידי העולמא של אל־אֶזְהַר. הספר חושף מאבקי זהויות במצרים ומנסה באמצעות הדיון בפרקיו השונים להסביר את עמדתם ומקומם של העולמא במאבקים האלה.

הספר מחולק לשלושה חלקים:

בחלקו הראשון מובאת סקירה היסטורית בת שני פרקים העוסקים במעמד הדתי של אל־אזהר במצרים ובעולם המוסלמי, ובמעורבות העולמא בחיים הפוליטיים